

nici unul dintre cercetătorii istoriei noastre culturale a secolelor al XIV-lea și al XV-lea nu s-a îndoit de exactitatea afirmației lui Ștefan cu privire la proveniența, din cuprinsul *Istoriei* slavone a lui Nicodim, a numeroase și bogate știri, păstrate apoi prin tradiția orală, în mănăstirea Tismana. Ca urmare, s-a dedus — ceea ce Ștefan nu afirmă nicăieri — că cele mai multe dintre știrile ce apar numai în cuprinsul Vieții și cărora nu li s-a putut găsi îndată originea, provin din această bine păstrată tradiție și că, deci, au o deosebită valoare istorică. Lui Ștefan i-ar reveni astfel meritul de a fi cules ultimele resturi ale tezaurului pierdut — *Istoria* slavonă —, dar tot lui ar trebui să i se aducă imputarea că, prin lipsa lui de discernămint și de critică, a amestecat aceste unice și prețioase știri cu altele, aproape sau total lipsite de valoare.

Atît analiza critică a textului Vieții și a datelor oferite de celelalte izvoare privitoare la viața și activitatea lui Nicodim, cit, mai ales, cercetarea comparativă a tuturor acestora, exclud însă atare supoziții.

Înainte de a intra în fondul acestor analize, trebuie să facem o observație preliminară, cu caracter mai general: de obicei tradițiile orale nu se păstrează multă vreme neschimbate și este de la sine înțeles că ceea ce se pierde sau se modifică mai lesne nu este fondul, în mare, al acestora, ci amănuntele care, treptat, își pierd precizia. În primul rînd, aceste amănunte tind să se « modernizeze », să se adapteze adică chipului de a vedea, de a gîndi și de a se exprima al purtătorilor tradiției orale. Oricît de conservator am socoti mediul călugăresc în genere și oricît de mare am considera venerația călugărilor de la Tismana pentru întemeietorul lăcașului lor, totuși, cu greu s-ar putea crede că acolo — prin excepție — transmisiunea orală ar fi păstrat cu deplină exactitate tocmai ceea ce, peste tot în alte părți, s-a pierdut mai ușor: faptele certe, precizările cronologice uimitor de exacte, numele proprii, ba chiar și — lucru cu totul neașteptat — unii termeni folosiți odinioară, dar deveniți, între timp, lipsiți de sens pentru transmitătorii din generație în generație ai tradiției¹.

Dacă aceste observații cu caracter general fac îndoielnică părerea că amănuntele precise din cuprinsul Vieții provin din textul *Istoriei* slavone a lui Nicodim, în ce privește însuși acest izvor, avem dovezi sigure că el — dacă într-adevăr va fi existat vreodată — era, încă de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, de mult dispărut din mănăstirea Tismana și că, în consecință, numărul etapelor de transmisiune orală a tradiției a trebuit să fie mai mare decît cel indicat de Ștefan. Într-adevăr: cînd, la 1767, Partenie, episcopul Rîmnicului, a hotărît să dea la lumină *Slujba osebîtă* a lui Nicodim, el a trebuit, evident, să caute mai întîi un izvod al acesteia și, este de la sine înțeles, primul loc unde trebuia să cerceteze după acest izvod era tocmai ctitoria lui Nicodim, Tismana vecină. Că el însă n-a putut găsi nicăieri un text mai vechi al vreunei slujbe închinată lui Nicodim o spune el însuși, în chip cit se poate de lămurit: « . . . Și văzînd că slujba sa cea tocmită de osebi lipsește, i-am scos această slujbă de la slavonie la limba românească, din slujbele de obște ale sfinților, tocînd-o precum se vede, cu toate pre deplin »².

Știrea este de o deosebită însemnătate: dacă tipăritura de la Rîmnic ar fi reproduș un text manuscris mai vechi, s-ar fi putut presupune că și *Pomenirea* din cuprinsul ei reproduce, la rîndu-i, în întregime sau în rezumat, biografia aflătoare în cuprinsul acestui text; cum însă *Slujba osebîtă* a fost alcătuită atunci special pentru a fi tipărită, și cum în vederea alcătuirii ei s-au căutat cu grijă texte mai vechi, urmează că în același chip s-a procedat și cu *Pomenirea* pe care o cuprinde. Presupunînd că, la data la care cărturarii de la Rîmnic redactau textul

¹ Rezervele exprimate de P. P. Panaitescu (vezi sfîrșitul notei precedente) sînt cu atît mai îndreptățite, cu cît prezența în textul Vieții a unor dintre amănuntele și numele proprii în discuție are cu totul altă explicație decît păstrarea lor, prin tradiție, din cuprinsul presupuselor *Istории* slavone dispărute. Astfel, de pildă, numele lui Agaton — despre a cărui « diadodie » se vorbește în mai multe rînduri (f. 64v. = p. 43; f. 76r. = p. 54; f. 75r. = p. 61) — îi este cunoscut lui Ștefan din *porunca lui Mircea* (vezi Anexa II, sub nr. 12) menționată de el și din care se citează chiar un pasaj (f. 75r. — 75v. = p. 61). În cuprinsul Vieții, « Silnic Ștefan » nu este Ștefan Lazarevici; ni se spune acolo (f. 50r. = p. 22) că: « n-a după multă vreme a eumeniei sale « a lui Nicodim », s-au pus împărat Serviei cneaz Lazar « sic », rudenia sa (după feciorul lui silnic Ștefan), la anii ce s-au zis mai sus « 1374 (f. 46v. = p. 17), recte 1371) . . . » Dacă, din aceasta, ar fi să înțelegem că Lazar era înrudit, « după fiul său Ștefan », cu Nicodim, pasajul ar deveni cu totul lipsit de sens, căci — în afară doar de cazul în care autorul lui ar fi voit să spună că Ștefan era înrudit, prin soția sa, cu Nicodim — Lazar, ca tată, trebuia să fie rudă mai apropiată decît fiul său, cu întemeietorul Tismanei. Sensul adecvat al pasajului este: Lazar, ruda lui Nicodim, a ajuns țar, urmînd în domnie feciorului lui « silnic Ștefan » (= Ștefan Dușan — în istoriografia sîrbească mai veche Стефанъ Душанъ Сильный, первый царь. Vezi I o a n R a i é, *Istoria raznykh slavenskikh narodov*... vol. II, Buda, 1823, p. 729). Și într-adevăr, Lazar urmează la tron lui Ștefan Uroș al IV-lea (1355 — + 4 decembrie 1371), fiul și succesorul lui Ștefan Dușan. Originea calificativului de silnic nu mai trebuie deci căutată într-o reminiscență a textului *Istoriei* slavone dispărute, ci într-un izvor sîrbeșc pe care l-a folosit Ștefan fie direct, fie în traducere (vezi și mai jos, p. 246—248). La fel stau lucrurile cu singli (vezi mai jos, p. 246, nota 6), numele lui Isaia (vezi mai jos, p. 247, nota 7) și misiunea la Constantinopol (vezi mai jos, p. 247, nota 7). Despre această misiune găsim la Raič (vol. III, cap. III, p. 19) următoarea mențiune: «Благословѣннѣи же старшѣи Исѣа повѣдѣннѣи повннѣвса, взимѣ отъ князя Лазаря потрѣбнѣя доволна, отходитѣ ко Явонской горѣ, отъ онѣмѣ же взимѣ съ собою прѣчетнаго мѣжа прѣта святѣя горы, и два чучника Свѣгестра и Нифона, и съ ними Никодима Природчика...»

² Partenie al Rîmnicului, în « Cuvînt către ceteritori », *Slujba osebîtă*, filele nepaginate IV.—2r. Acestea formează dovedă că slujba « mai vechie, scrisă cu mîna » de care s-a vorbit mai sus nu putea fi, totuși, mai veche decît cea tipărită: